

VICTOR S. MAMATEY, THE UNITED STATES AND EAST CENTRAL EUROPE
1914—1918. A Study in Wilsonian Diplomacy and Propaganda.

Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1957, XII, str. 431.

Profesor Victor S. Mamatey — koji je prethodno objavio niz rasprava i priloga u američkim historijskim časopisima (1950: SAD i raspad Austro-Ugarske; 1951: SAD i postanak jadranskog pitanja; 1953: SAD i Bugarska u Prvom svjetskom ratu; Priznanje čeho-slovačkog Narodnog vijeća u Parizu od strane vlade SAD; 1954: Mjesto satelita Njemačke u Wilsonovom psihološkom ratovanju) — napisao je i štampao 1957. tu opsežnu studiju o diplomaciji i propagandi predsjednika W. Wilsona u toku Prvoga svjetskog rata iz jednostavnog razloga: da — kako sâm kaže — popuni osjetnu prazninu u američkoj historiografskoj literaturi. Iako je prošlo više od četrdesetak godina od početka rata — piše M. — još nam uvijek nedostaje knjiga o Wilsonovim diplomatskim potezima u razdoblju 1914—18, napisana na temelju raspoloživih izvora (kako iz literature tako i arhivskih). Standardne historije američke diplomacije ili potpuno zanemaruju tu temu ili joj daju premalo prostora. Općenito govoreći, dosadašnji pisci, pošto bi na široko prikazali Wilsonovu politiku neutralnosti u ratu (1914—17), prelazili bi brzo — spominjući usput njegov program 14 tačaka — na predsjednikovu aktivnost za vrijeme Pariške mirovne konferencije (1919—20). Zato M. želi sâm pokušati da na temelju svih raspoloživih dokumenata (kako američkih tako i inozemnih) rekonstruira, utvrdi i ocrtava stav vlade SAD prema raskomadanju Habsburškog carstva i stvaranju Čehoslovačke i Jugoslavije (Kralj. SHS), ujedinjenju Rumunjske i tzv. dovršenju talijanskog ujedinjenja. U to ne želi uvrstiti obradu »poljskog pitanja«, jer zastupa mišljenje da ono — iako ima sličnosti s pokretima za nezavisnošću u Čeha, Slovaka, Jugoslavena, Rumunja i Talijana («Irredenta») — sadržava i neke osnovne razlike, koje otežavaju da ih se sve obuhvati jednom jedinstvenom knjigom. M. ne obrađuje ni razdoblje Pariške konferencije, jer ta Konferencija — protivno općenito raširenom mišljenju — nije stvorila nove narodne države (Poljsku, Čehoslovačku i Jugoslaviju); one su, po mišljenju M-a, nastale potpuno spontano, već prije, čim su savezničke armije razbile glavnu zapreku na putu njihovoj nezavisnosti, tj. vojnu moć Centralnih sila, u danima koji neposredno prethode ili slijede zaključenju primirja. U siječnju 1919, kad su delegacije počele da u Parizu raspravljaju o budućem uređenju Evrope i svijeta, Italija je tražila svoj dio austro-ugarske baštine, a Čeho-Slovačka, Jugoslavija i Velika Rumunjska već su bile dobro »ušančene«. Konferencija se mira na taj način, po mišljenju M-a, suočila sa »svršenim činom« u tom dijelu Evrope, koji nije ni željela niti ga je više mogla izmijeniti. Zadovoljila se da novu situaciju međunarodno-pravno sankcionira i prizna, te da presudi mnoge teritorijalne sporove koji su nastali između država-nasljednica.

Poslije kraćeg historijskog uvoda («Austrija i njeni narodi»), M. opisuje početke rada jugoslavenske politemigracije u Italiji, postanak Londonskog ugovora (26. IV 1915) i Jugoslavenskog odbora pod predsjedništvom A. Trumbića, Antantina obećanja Srbiji, njen slom i povlačenje na Krf, odnos između srpske vlade N. Pašića u emigraciji i Jug. odbora, organiziranje čehoslovačkog pokreta protiv Austrije, akciju T. G. Masaryka, J. Düricha i drugih i osnivanje čehoslovačkoga Narodnog vijeća u Parizu, stav rumunjske vlade nakon izbijanja rata u ljeto 1914, postanak bukureštanskog ugovora (17. VIII 1916) i ulazak Rumunjske u rat na strani Antante da bi »ostvarila svoje nacionalno jedinstvo«, te rezervirano držanje savezničkih vlada (Francuske, V. Britanije, carske Rusije i Italije) prema eventualnom komadanju Dvojne monarhije. Državnici savezničkih velesila — tvrdi M. — tek su pod

pritiskom ratnih potreba pristajali, i to postepeno i nevoljko, da od Habsburške monarhije odsijecaju pojedine komade. Prvo su pristali da Rusija poslije rata dobije čitavu Poljsku; zatim su odobrili da Italiji — kako bi je pridobili za se — pripadnu Trst, Trento, Istra i dio Dalmacije, pa su potom — da bi privukli Bugarsku — primorali Srbiju da se odrekne dijela u Makedoniji, da bi tako dobila nova obećanja kao kompenzaciju (Bosna i Hercegovina i izlaz na more); na kraju su Rumunjskoj — da bi im prišla — obećali Erdelj, Bukovinu i Banat. Na taj način, program Antante nije ozbiljno dirao u srčiku (oličenu u Austriji, Češkoj i Ugarskoj), jer su se sve zemlje, koje je Antanta obećavala drugima, nalazile na periferiji Monarhije, pa da je Antantin program ostao u okviru tih i takvih zahtjeva, Habsburška bi monarhija još uvijek predstavljala najvažniju državu istočno od Njemačke i zapadno od Rusije. Da taj program nije ostao ograničen na te zahtjeve, rezultat je, u velikoj mjeri, Wilsonove politike.

Otpočinjanje neprijateljstava u Evropi 1914. potpuno je i neugodno iznenadilo Wilsona, kao, uostalom, i najveći broj Amerikanaca. Potpuno zaokupljen — nakon svoje predsjedničke inauguracije 1913. — izvođenjem ambicioznog programa unutrašnjih reformi (»New Freedom«), Wilson je malo pažnje obraćao pitanjima vanjske politike. Izdao je 4. VIII proklamaciju o neutralnosti SAD i ponudio »dobre usluge« za eventualno posredovanje u sukobu, što su zaraćene strane učtivo otklonile. Čuvanje striktno neutralnosti i nastojanje da zaraćene strane pomiri, postali su dva temeljna principa američke politike prema ratu u Evropi i tokom dvije i po godine Wilson ih je branio odvažno i uporno — piše M. Međutim, njemačko ratovanje podmornicama i saveznička blokada mora zaoštrili su odnose, i potapanje brodova 1915. (»Lusitania« i »Ancona«) dovelo je SAD gotovo na ivicu rata s Centralnim silama. Oba je puta američkoj diplomaciji pošlo za rukom da dobije zadovoljštinu, pa su se tako i odnosi (privremeno) poboljšali. Wilson je iduće godine (u govoru od 27. V 1916) pokušao da posreduje i pri tom formulirao tri principa na kojima bi trebalo utemeljiti mir: 1. da svaki narod ima pravo da izabere suverenu vlast pod kojom želi živjeti; 2. da malim državama pripada pravo da im se jednako poštuju suverenitet i teritorijalni integritet kao i velikim i moćnim državama; 3. da svijet ima pravo da bude oslobođen od bilo kakvog narušivanja mira, kojemu je korijen u agresiji. Predložio je »jedno univerzalno udruženje« koje bi čuvalo slobodu mora i priječilo da dođe do novih ratova.

Zaraćene su strane ponovo otklonile njegovu ponudu »dobrih usluga« kao preuranjenu, ali to Wilsona nije obeshrabrilo, osobito pošto je u studenom 1916. bio iznova izabran za predsjednika kao čovjek koji je sačuvao američki narod od rata. Centralne sile uputile su 12. XII 1916. — nakon smrti Franje Josipa i stupanja na prijesto Karla — poziv vladama Antante da otpočnu pregovore o miru, a Wilson je šest dana kasnije pozvao sve zaraćene vlade da objave uvjete pod kojima bi moglo doći do obustave neprijateljstava. Centralne sile, u svom odgovoru 26. XII, odbile su da objave svoje ratne ciljeve, ali su predložile direktnu izmjenju mišljenja s Antantom, dok je druga strana to otklonila, izjavivši da će ratne ciljeve iznijeti u svom odgovoru Wilsonu. I doista: prvo je London formulirao nacrt tog odgovora, zatim su ga raspravili s Francuzima, da bi ga na kraju s ostalima pretresli, kao zajednički anglo-francuski projekt, na savezničkoj konferenciji u Rimu (5—8. I 1917). Tu je na insistiranje talijanskog ministra vanjskih poslova S. Sonnina u spisku naroda, koje treba osloboditi, precizna oznaka »Jugoslaveni« bila zamijenjena manje preciznom (»Slaveni«) i tako je 10. I 1917 objelodanjena svijetu nota, u kojoj vlade Antante, pored ostaloga, izjavljuju, da se u ratu bore za »oslobođenje Talijana, Slavena(!), Rumunja i Čeho-Slovaka od tuđinske dominacije«.

Prije nego što je nota Antante i stigla u Washington, Wilson je pripremio svoj slijedeći potez: adresu »Mir bez pobjede«, koju je pročitao u Senatu 22. I 1917. U njoj je ponovio svoje opće principe (da nema trajnog mira, ako se ne priznaje

i prihvaća princip da sva moć vlada izvire iz pristanka njenih podanika; da ne postoji nigdje pravo da se s narodima postupa kao da su nečija svojina) i kao »samo jedan primjer« naveo da bi trebalo stvoriti ujedinjenu, nezavisnu i samostalnu Poljsku. Založio se i za osiguranje slobode mora, ograničenje naoružanja i stvaranje »Lige za mir«, no ništa od eventualnih pregovora i posredovanja nije zatim bilo, jer ni jedna strana, tada, nije htjela popustiti, nošena nadom u »pobjednički mir«. Vrhovi su Njemačke u međuvremenu donijeli sudbonosnu odluku o neograničenom ratovanju podmornicama i tako je — nakon prekida diplomatskih odnosa — došlo, na koncu, i do američke objave rata Njemačkoj (6. IV 1917). No, položaj Beča (iako se službeno pridružio toj odluci Berlina) u odnosima sa SAD bio je ipak drukčiji: i Beč i Washington pokazivali su u to vrijeme volju da ne kidaju svaku vezu. Zato je austro-ugarski ministar vanjskih poslova grof O. Czernin — saznavši da je Washington prekinuo diplomatske odnose s Njemačkom — 4. II posjetio američkog ambasadora u Beču F. C. Penfielda i stao ga uvjeravati da je Monarhija spremna da pregovara o miru. Sutradan mu je to ponovio, ističući pri tom spremnost Beča da pregovara na temelju principa iz Wilsonove poruke »Mir bez pobjede«, što znači: stojeći na stanovištu »status quo-a«. Te Czerninove poruke i Penfieldovi izvještaji o očajnoj ekonomskoj situaciji Austrije i potrebi da zbog toga zaključi mir uvjerali su Wilsona da je Beč spreman da zaključi i separatni mir, pod uvjetom da Antanta zajamči Monarhiji njen teritorijalni integritet. Zato je s Lansingom dogovorio ovaj plan: prvo će posredstvom američkog ambasadora u Londonu W. H. Page-a privoljeti britansku, a preko nje i ostale vlade Antante da napuste program komadanja Monarhije, a potom će Penfield iznijeti Beču službenu ponudu Washingtona o posredovanju, u cilju da Monarhija zaključi s Antantom separatni mir, pretpostavljajući naivno da je široka autonomija, koju Češka(!) i Ugarska već uživaju, dovoljna garancija za mir i stabilnost u tom dijelu Evrope (ukoliko se odnosi na nacionalne utjecaje), a da se Austriji može lako dati ono, što ona smatra nužnim za svoj razvoj (pravo izlaza na more u pravcu juga!) Britanski premijer Lloyd George ubrzo je odgovorio Washingtonu da je britanska vlada spremna da prihvati austrijsku mirovnu ponudu i da ne namjerava da Češku i Ugarsku odvoji od Monarhije. Lansing je zbog toga naredio Penfieldu da o tome obavijesti Czernina, a šef austro-ugarske diplomacije je nato, poslije dva sastanka s američkim ambasadorom, dao i pismeni odgovor u kojem stoji: da Monarhija može otpočeti pregovore samo zajedno sa svojim saveznicima (dakle općim a ne separatni mir); da mora dobiti garanciju da će njen teritorijalni integritet biti očuvan, također i potrebne garancije da će se obustaviti propaganda koja je dovela do umorstva u Sarajevu (Franje Ferdinand). Pored toga, Czernin je izrazio spremnost da pošalje osobu svog povjerenja u neutralnu državu da ondje u ime Austro-Ugarske povede tajne pregovore o uvjetima takvog mira s predstavnicima Antante. Takav je Czerninov odgovor iznenadio Wilsona i Lansinga i oni su naredili Penfieldu da insistira u Beču, ne bi li promijenili odluku, ali je car Karlo potvrdio Czerninov stav, ne htijući da raskine savez s Njemačkom. Austro-Ugarska bila je previše čvrsto povezana s Njemačkom i stoga je Czernin 13. III predao Penfieldu memorandum Ballhausplatzsa s konačnim odgovorom, u kojem je stajalo da je Czernin spreman da otpočne pregovore samo pod uvjetom da se radi o općem a ne separatnom miru, jer je apsolutno isključeno da se Austro-Ugarsku odvoji od svojih saveznika! Međutim, sâm Karlo pokušao je da s pomoću brata carice Zite (Siksta Burbonskog) otpočne s Francuskom pregovore o općem miru i prilikom šogorove tajne posjete Karlo mu je uručio — a da Czernin za to nije znao — ručno pismo predsjedniku Republike R. Poincaré-u u kojem piše o francuskim »opravdanim zahtjevima na Elzas i Lotaringiju, o uspostavi Belgije i Srbije, o tome kako će Srbija — kao izraz njegove (Karlove) dobre volje — dobiti pravedan i prirodan

izlaz na Jadran kao i ekonomske koncesije na širokoj osnovi, s tim da za uzvrat, obustavi svaku propagandu upućenu njegovim jugoslavenskim podanicima i svaku centrifugalnu i razbijačku djelatnost uperenu protiv Monarhije. No, američka objava rata Njemačkoj povukla je za sobom prekid diplomatskih odnosa SAD s Austro-Ugarskom.

U Washington su nato stale pristizati razne savezničke ratne misije (francuska i druge) i dolazak britanske misije, na čelu s ministrom vanjskih poslova A. J. Balfourom, pružio je priliku da se pretrese pitanje ratnih ciljeva nove, proširene koalicije (sada »Savezničkih i Udruženih sila«). Wilson je naredio svom pouzdaniku i savjetniku Edwardu M. House-u da o tome razgovara s Balfourom. U toku razgovora, Balfour mu je povjerio da će V. Britanija podržati zahtjeve njenih saveznika (Italije, Rumunjske i Srbije), kako su formulirani u tajnim ugovorima (1915. i 1916) i u noti srpskoj vladi iz 1915., da neće — usprkos noti od 10. I 1917. — voditi nikakvu politiku potpunog komadanja Habsburške monarhije, a da će se u pogledu Čeha i Slovaka zalagati da Češka dobije onaj status koji ima Ugarska. Dva dana kasnije pretresali su iste teme s Wilsonom i Balfour je tom prilikom obećao da će Wilsonu poslati prepise tajnih ugovora, što je i izvršio 18. V, neposredno pred svoj odlazak. Među poslatim dokumentima nalazili su se prijepisi londonskog i buku-reštanskog ugovora, ali ne i prijepis savezničke note srpskoj vladi iz 1915. Međutim, Wilson je i dalje produžio da potpuno ignorira postojanje tih ugovora, čak i kada ih je boljševička vlada u Petrogradu objavila, ali je taj stav ignoriranja tajnih ugovora bio — po mišljenju M-a — nesretan »in extremis«, jer su to savezničke vlade u Londonu, Parizu i Rimu tumačile kao odobravanje, a prilika da nametne svoj program mira saveznicima nije se Wilsonu pružala poslije rata nego prije ulaska SAD u rat na njihovoj strani. Wilson je u to vrijeme bio opsjednut formulom: »Mir njemačkom narodu i njegovim saveznicima, rat do istrage njemačkim vlastodršcima«, i on je u svojim govorima rječito i uporno ponavljao tu propagandističku formulu, želeći da njemački narod i savezničke vlade (u prvom redu Austro-Ugarsku) odvoji od vlastodržaca u Berlinu i tako ih primora da zaključe mir. Za razliku od stava prema Njemačkoj, Wilson nije u to vrijeme (1917) pravio nikakvu razliku između vlada i naroda Austro-Ugarske, Bugarske i Turske ili između gospodarećih i potlačenih naroda u njima. Sve je bez razlike uzimao kao nesretne žrtve vojnih upravljača Njemačke. Saveznice Njemačke bile su za nj — poput Belgije i Srbije — okupirane zemlje koje željno čekaju svoje oslobođenje. Prema tome, Wilson u to vrijeme nije uopće pomišljao na neko rasparčavanje i razaranje Austro-Ugarske.

Wilson nije taj svoj konzervativni stav u pogledu održanja Austro-Ugarske izmijenio ni pošto su SAD u prosincu 1917. navijestile rat i Austro-Ugarskoj. Lloyd George je u svom govoru 5. I 1918 potvrdio da razbijanje Dvojne monarhije ne predstavlja uopće jedan od ratnih ciljeva V. Britanije, a Wilson — u svom poznatom programu 14 tačaka iz adrese Kongresu od 8. I — založio se samo za preuređenje Habsburške monarhije i to tako da se njenim narodima pruži mogućnost za autonoman razvitak. Otpočeli su tajni pregovori Washingtona s Bečom (Lammasch-Herron) a došlo je i do tajne izmjene pisama između Wilsona i cara Karla, ali je sve to prekinuo duže vremena pripremani udarac njemačkog vrhovnog vojnog vodstva, prožetog vjerom da sada, nakon uspješnog okončanja operacija na Istoku (Ukrajina, Brest-Litovsk i Rumunjska), predstoji pobjedonosni završetak i na Zapadu — otpočet na zapadnom frontu s prikupljenim znatnim snagama 21. III 1918. Czerninov govor u Beču 2. IV izazvao je i polemiku s predsjednikom francuske vlade G. Clemenceau-om. Clemenceau je tom prilikom objavio ručno pismo cara Karla princu Sikstu u kojem obećaje Francuskoj podršku njenim »pravednim zahtjevima u Elzasu i Lotaringiji«, što je urodilo ostavkom ministra Czernina, još čvršćim prive-

zivanjem Dvojne monarhije uz Njemačku i — razbijanjem mogućnosti daljnjih ne-službenih dodira i pregovora o eventualnom separatnom miru s Bečom. Wilson i njegovi najbliži savjetnici (državni sekretar R. Lansing i prof. G. Herron) bili su nezadovoljni postupkom Clemenceau-a, ali je i sam Lansing — poslije sastanka (poput Canosse) cara Karla sa carem Wilhelmom u Spa i ondje 12. V zaključenih sporazuma — morao priznati (u svom memorandumu od 30. V) da »Karlova pre-daja uklanja svaku mogućnost da se te dvije zemlje razdvoje«. Prema tome, čini mu se da Austro-Ugarsku moraju izbrisati kao carstvo i da je treba podijeliti između naroda koji je sačinjavaju, a Wilson se s tim Lansingovim mišljenjem u cjelini složio. U razgovoru s britanskim predstavnikom u Washingtonu Sir W. Wisemanom 29. V povjerio je da od srca žali što je Clemenceau onako postupio; da ne osjeća nikakvu veću simpatiju za Karla, ali misli da je Karlo iskreno tražio puta i načina da se otrgne od Njemačke, a sada ga je postupak Clemenceau-a privezao uz Njemačku, upravo ga prikovao uz nju, a sve to samo zato da Clemenceau sam zabilježi osobni trijumf; da sada ne postoji nikakva mogućnost da zakluče separatan mir s Austrijom i da je stoga primoran da se pobrine za drugi put — koji mu se osobno nipošto ne sviđa — da »austrijski narod« nahucka na vlastitu vladu s pomoću urota i intriga; da nisu vješti tom poslu i da općenito pritom bilježe neuspjeh, ali ne vidi drugi put kojim bi krenuli; zato namjerava da pruži podršku Cesima, Poljacima i Jugoslavenima.

Od toga doba je Wilson svu svoju pažnju usredotočio na to da izvojuju pobjedu s oružjem u ruci.

Tako je i došlo do opće poznate Lansingove izjave od 29. V u kojoj se kaže da je vlada SAD s velikim zanimanjem pratila vijećanje kongresa potlačenih naroda Austro-Ugarske, koji je održan u Rimu u travnju, i da nacionalne težnje Čeho-Slovaka i Jugoslavena za slobodom uživaju njenu iskrenu simpatiju.

Korijen i razloge tog zaokreta američke vanjske politike — tvrdi M. — tumačili su u literaturi na različite načine. Dugo se vremena općenito smatralo (a mnogi to smatraju i danas) da je T. G. Masaryk bio taj, koji je tako radikalno utjecao na Wilsona u prilog potlačenih naroda Monarhije, uvjerivši ga da treba na te narode primijeniti princip samoodređenja naroda. Sâm je Masaryk otklanjao takvu pretpostavku i taj obrat kod Wilsona pripisivao njegovu osobnom shvaćanju pravednosti stvari, za koju su se ti narodi tada borili. Glaise-Horstenau, pisac opsežne knjige o slomu i raspadu Austro-Ugarske (Die Katastrophe), pripisuje Masaryku zaslugu što je kod Wilsona nastupilo obraćenje i što je svoj stav potpuno promijenio. Drugi jedan pisac (Antonín Sv. Kalina) nijeće tu ulogu Masaryka i Wilsonovo obraćenje pripisuje, u prvom redu, aktivnosti čehoslovačkih legija u Sibiriji i Italiji. Prije nekog vremena američki je historičar Guido Kisch ponovo proučio to pitanje i postavio novu teoriju o tome: Wilsona je za stvar potlačenih naroda Monarhije pridobio član Kongresa Adolph J. Sabath, dok je, na drugoj strani, češki historičar J. S. Hájek pokušao protumačiti Wilsonovo obraćenje spoznajom da Habsburzi neće moći da obuzdaju socijalno-revolucionarne snage potlačenih naroda Monarhije, pa je Wilson zbog toga donio odluku o priznanju njihovih zahtjeva da postanu nezavisni, kako bi na taj način njihov socijalno-revolucionarni dinamizam skrenuo u sigurne buržoasko-nacionalističke kanale. Zato je — po mišljenju Hájeka — Wilsonovo obraćenje samo jednostavna promjena u njegovoj kontrarevolucionarnoj taktici.

M. otklanja sve to i daje ovo tumačenje: Masaryk je u pravu kad nijeće da je on obratio Wilsona, jer ga prije objave deklaracije od 29. V ni Wilson ni Lansing nisu u Washingtonu primili niti su od njega dobili neko pismeno saopćenje ili sugestije u vezi s tom temom. Sabath je kao političar i član Kongresa mogao, prirodno, kao svaki drugi političar da mobilizira američko javno mišljenje u prilog težnji

naroda Dvojne monarhije, ali je predsjednikova odluka — prema brojnim pismenim dokazima — pala u prvom redu u vezi s vanjskopolitičkim događajima a ne domaćim političkim pritiskom. Sâm Wilson — izuzevši sankcioniranje te deklaracije (i to je, prema svjedočanstvu Sir W. Wisemana, bilo potpuno protiv volje) — malo je imao veze kako s njenim sastavljanjem tako i izvršenjem. Njeni su stvarni tvorci bili — pored Lansinga, njegova pomoćnika W. Phillipsa i načelnika A. H. Putney-a — visoki službenici State Departmenta. Stoga treba u tom pravcu ispitati njihove motive a ne Wilsonove i tu valja odmah primijetiti da su im motivi bili različiti, i to: 1) zahtjevi trenutačne situacije na ratištu; 2) osjećaj pravednosti i 3) briga za budući mir, među kojima je imperativ ratne situacije bio dominantan. To je Lansing jasno istakao, napisavši u svom memorandumu od 30. V 1918 da treba podicati i hrabriti nacionalne težnje naroda Monarhije u prvom redu kao ratnu mjeru, a također i zato jer je to pravedno i mudro u pogledu budućnosti. Nema dokaza da su nastojali da izmanevriraju socijalno-revolucionarne snage u Austro-Ugarskoj i da ih navrate u neopasne nacionalističko-demokratske kanale. To je, doduše, bio krajnji rezultat američke politike prema narodima Monarhije, no nenamjeran — barem do primirja. Pripisivati Amerikancima svjesna i smišljena nastojanja u tom smjeru znači — po mišljenju M-a — pripisivati im oštrovidnost i pravilno ocjenjivanje društvenih snaga u Evropi, što oni tih dana nisu sigurno imali.

Deklaracija od 29. V — ističe M. — predstavlja bojažljivu pustolovinu u psihološkom ratovanju. Istočni predjeli Srednje Evrope nisu nikada predstavljali prostore od neke važnosti za sigurnost Sjedinjenih država. Lansing je toga bio svjestan u času pripremanja deklaracije i kao oštrouman pravnik nastojao je da izbjegne sve što može predstavljati neke obaveze SAD, kojih se Washington kasnije ne bi mogao uopće ili bar teško osloboditi. Zato ta deklaracija — govoreći isključivo pravnički — ne obvezuje vladu SAD i s promjenom ratne sreće mogle su one od nje odustati bez nekoga nepotrebnog okapanja. Ipak, takva kakva jest, deklaracija predstavljala konačan obrat u politici Washingtona prema Austro-Ugarskoj. Bila je jedna od karika u lancu obaveza koje su dovele do američkog pristanka na raspoređivanje Habsburške Monarhije i do priznanja prava njenih potlačenih naroda na političku nezavisnost.

*

Ispričavši, u glavnim crtama, sadržaj te obilno dokumentirane knjige, pozabavit ćemo se sada s njenim slabostima, i to u prvom redu s nekim omaškama. Trumbić, na pr., nije do 1914. bio član Carevinskog vijeća u Beču, a Supilo kao novinar na Rijeci nije u to vrijeme (1914) raspolagao razgranatim međunarodnim vezama« (str. 22); Jugoslavenski odbor nije bio financijski neovisan od srpske vlade i savezničkih vlada u ratu, zahvaljujući pomoći »Jugoslavenskog Narodnog Vijeća« u Washingtonu na čelu s predsjednikom don N. Grškovićem, nego u prvom redu priložima, koji su pristizali iz Južne Amerike, ponajviše od »Jugoslavenske Narodne Odbrane« (118); Pašičevo odstupanje od Krfske deklaracije (početkom 1918) nije izazvalo stare raspre između zagovornika »Velike Srbije« i federativno uređene Jugoslavije, jer tu »federativnu Jugoslaviju« nije nitko u to vrijeme od Odbora predlagao (211); ramburška pobuna 1918. nije bila »jedina oružana pobuna Čeha« (248); ugovor u Rapallu nije bio potpisan 12. prosinca nego 12. studenoga 1920. (371, bilj. 61); regent Aleksandar nije 8. I 1919 objavio formiranje prve općejugoslavenske vlade u kojoj je Pašić bio predsjednik, nego je ta vlada formirana 20. XII 1918 i to pod predsjedništvom St. Protića a ne Pašića (374—375).

Treba, dalje, upozoriti i na autorovo potpuno otklanjanje boljševičke komponente u zbivanjima na svršetku Prvoga svjetskog rata, tog prvog imperijalističkog

obračuna u historiji zaista svjetskih razmjera. Tako, na pr., dok govori opširno o odjecima Wilsonova programa 14 tačaka u Italiji, Rumunjskoj, Krfu i drugdje, ne spominje uopće odjeke Oktobarske Revolucije u Njemačkoj, Austro-Ugarskoj, na ratištima i u drugim zemljama, nego polemički tvrdi, da su brestlitovski pregovori pokazali pravo lice pregovarača i s jedne i druge strane; da nijednoj strani nije bilo do samoodređenja naroda smještenih duž granica Rusije, koji bi — nepristrano konzultirani — sigurno otklonili i Nijemce i Ruse i izabrali put nezavisnosti; da su boljševici — primorani na kraju da rješavaju narodnosno pitanje na drugi način a ne samo demagoškim manifestima — pokazali svijetu, kako su indiferentni prema željama naroda; da su u praksi postali branitelji velikoruskog centralizma, na koncu i rusifikacije, mnogo ubitačnije nego što su je provodili ruski carski režimi, itd., itd. S druge strane, M. je na pojedinim mjestima očito apologetičan, poklonstveno pristran prema Wilsonu, spreman da ga opravda i razumije u svakoj prilici. nastojeći da pod svaku cijenu suzbije pokušaje revalorizacije Wilsonove ličnosti i uloge pri stvaranju novih država na ruševinama Monarhije 1918.

Nastojeći da prikaže postanak država-nasljednica Austro-Ugarske i udio predsjednika Wilsona pri tom — kao što je to za Poljsku, nešto prije njega, već bio učinio Louis L. Gerson (Woodrow Wilson and the Rebirth of Poland, 1914—1920, New Haven 1953) — M. je razmjerno duboko zahvatio u raspoloživu američku arhivsku građu i obilno se poslužio bogatom literaturom. Od arhivskih izvora iskoristio je ponajviše fondove Državnog Departmenta, koji se čuvaju u Nacionalnom arhivu u Washingtonu i njegova knjiga sva počiva na podacima iz tih fondova. Pored toga iskoristio je arhivski materijal iz Wilsonove ostavštine, pohranjene u Kongresnoj biblioteci u Washingtonu, zatim ostavštinu R. Lansinga, u prvom redu njegove memorandume i dnevnik, te pukovnika E. House-a i Sir W. Wisemana, prvenstveno Houseov (djelomično objavljeni) dnevnik i prepisku. Dakako, da je M-u dobro poslužila i službena serija američkih diplomatskih dokumenata: Papers Relating to the Foreign Relations of the United States (za razdoblje 1914—20), kao i brojne publikacije dokumentacije o Wilsonu (Ray Stannard Baker) i razne zbirke dokumenata (P. H. Michela o jadranskom pitanju, St. Filasiewiczza o poljskom pitanju za vrijeme Prvoga svjetskog rata, F. Šišića o postanku kraljevine SHS, J. Papoušek a o carskoj Rusiji i čehoslovačkom oslobodenju, ruskih dokumenata F. A. Goldera, čeških dokumenata o Masaryku, itd.). Iz bibliografskog popisa proizlazi da je M. svestrano iskoristio literaturu i to ne samo na svjetskim jezicima, nego i na našem, češkom i rumunjskom. To američkom autoru treba svakako upisati u dobro, samo je velika šteta što nije podjednako iskoristio (odnosno nije mogao iskoristiti) i odgovarajuće arhivske izvore u Pragu, Beogradu i Bukureštu. Zbog toga, Mamateyeva glavna dokumentacija ostaje ipak ograničena na američku (neobjavljenu) arhivsku građu.

Usprkos svih svojih slabosti, knjiga prof. Mamatey-a o postanku država-nasljednica Habsburške monarhije, koje svoj postanak — a to je jedna od njegovih osnovnih teza — zahvaljuju kako pobjedi Savezničkih i Udruženih sila u ratu tako i aktivnosti potlačenih naroda Monarhije, predstavlja u nizu knjiga o Wilsonu i njegovoj vanjskopolitičkoj aktivnosti u ratu (Ch. Seymour, A. S. Link, H. Notter, F. L. Paxson i dr.) — po obilju novih podataka, širokom zahvatu i jasnom izlaganju — jednu od najpotpunijih monografija s tog područja.

Bogdan Krizman

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ
OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Tajnik redakcije:

IVAN KAMPUŠ

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB